

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Петрів Ольги Іванівни

«Словотворча спроможність дієслів на позначення внутрішнього стану істоти в сучасній українській мові»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за
спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Дослідження словотворчої продуктивності різних класів слів із метою подальшого повного опису всієї словотвірної системи з опорою на твірну базу є особливо **актуальним і перспективним** завданням сучасної лінгвістики. Словотвірні парадигми дієслів на позначення внутрішнього стану істоти – це невід’ємні структурні елементи української словотвірної системи, тому рецензована робота є цінним внеском у розвиток основоцентричної дериватології в цілому.

Створивши картотеку (понад 700 твірних дієслів і понад 2000 їхніх дериватів), узявши до уваги теоретичний досвід і практичні здобутки в галузі дериватології, морфології, синтаксису, семасійології, психолінгвістики, загального мовознавства, Ольга Петрів **уперше в українському мовознавстві** встановила ядро (“бути у стані”) і периферію (“набувати стану”, “переводити когось у стан”) окресленого дієслівного поля з архісемою “стан”, а також успішно дослідила дериваційний потенціал вербативів внутрішнього стану істоти на основі словотвірних парадигм.

Аналіз не опрацьованого раніше матеріялу, відповідна методологія і методика, підсумкові узагальнення засвідчують з одного боку **наукову**

новизну дисертації, а з іншого – органічну “наукову спадковість”, гідне продовження українських мовознавчих традицій, зокрема в основоцентричній дериватології (зародження основоцентричних ідей у наукових розвідках проф. І. Ковалика – подальший їхній розвиток, формування методологічних засад і практичне втілення в працях проф. В. Грещука – дослідження різних класів твірних баз у його послідовників, серед яких і Ольга Петрів). Усе це свідчить про актуальність обраної теми дослідження, результати якого стали ще одним кроком до досягнення головної мети дериватологічних основоцентричних студій.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що авторка доповнила й поглибила методологічну базу основоцентричної дериватології науковими положеннями дисертації, які постали як результат ґрунтовного аналізу віддієслівного словотворення (із різними проявами синкретизму, із полісемією твірних і похідних, із можливою множинною похідністю). Запропонована схема аналізу дієслів внутрішнього стану як твірних у майбутньому може бути використана і для опису інших семантичних вербативних класів.

Практичне значення має авторська картотека дієслів і девербативів, яка може стати реєстром для словотвірного, насамперед гніздового, словопоказчика чи словника, а також бути ілюстративним матеріалом у наукових працях, посібниках і підручниках з морфеміки і дериватології, морфології, лексикології і семасійології. Аналіз словотвірних парадигм дієслів стану є конкретним практичним внеском у реалізацію загального плану основоцентричної дериватології описати всі українські парадигми, що формують словотвірну систему нашої мови.

У першому розділі авторка висвітлює теоретичні передумови виокремлення дієслів стану, питання внутрішнього і зовнішнього стану (стану істоти і навколишнього середовища), типології внутрішнього стану, польової організації вербативів, розкриває семантико-граматичну і

структурну специфіку статальних дієслів як чинники, що зумовлюють їхню словотворчу продуктивність чи непродуктивність. Особливо сильною стороною теоретичного розділу є ґрунтовний виклад семантичних особливостей дієслів стану на матеріялі як української, так інших мов, при цьому теоретичні питання семасйології вдало поєднано із питаннями філософії мови. Не настільки системною і детальною є інформація про дієслова внутрішнього стану через призму граматики, морфемної і словотвірної структури. Це випадково чи, можливо, закономірно і виправдано? Чи для виявлення дериваційного потенціалу морфологічний статус дієслова на позначення внутрішнього стану не настільки визначальний, як семантичний? Чи крім згаданих семантичних особливостей, семантико-граматичних значень виду, перехідності, деяких структурних ознак, зокрема ступеня похідності й наявності постфікса –ся, ще щось зумовлює дериваційну поведінку вербативів стану? Чи позначається на дериваційній здатності дієслів їхня безособовість, семантико-граматичне значення стану (адже постфікс –ся може свідчити і про зворотність, і про позастановість, і про пасивність)?

У другому розділі “Дериваційний потенціал дієслів на позначення внутрішнього стану” авторка запропонувала багатовимірну структурно-семантичну характеристику субстантивного, ад’єктивного й вербативного блоків дієслівних парадигм. Виявлені словотвірні типи, їхні загальні і часткові словотвірні значення детально проаналізовано з урахуванням валентности твірних баз, їхнього семантико-синтаксичного статусу, що виявилось значущим при прогнозуванні та описі словотворчої поведінки дієслів внутрішнього стану. У результаті фахових спостережень Ольга Петрів прийшла до цікавого підсумку: невисокий словотворчий потенціал аналізованих дієслів пов’язаний насамперед із лексичною семантикою, валентністю, похідністю (відповідно, структурною складністю) твірних баз.

Глибокий аналіз матеріалу в другому розділі в цілому заслуговує високої оцінки. Тільки деякі міркування чи приклади авторки видаються сумнівними і тому потребують додаткових уточнень. Зокрема:

1. На якій підставі деривати *ліпивець, митар, дурник, нахабник, нікчемник* (с. 77), *каверзник, ненависник, диво, чудо, безсилля, безсилість, в'ялість* (с. 82), *митарство, лінь, сум* (с. 83 - 84), *велич* (с. 86), *непутній, безумний, тьмавий* (с. 96), *криводушний, збиточний / збитошний* (с. 97), *боягузливий, жалісливий, жалісний, задрісний* (с. 102), *оскомистий* (с. 104), *симпатичний* (с. 105), *ненависний* (с. 106), *обабитися* (с. 118) та ін. потрактовано як віддієслівні? При визначенні твірної бази, напрямку деривації чи, зрештою, похідности чи непохідности взагалі покладатися тільки на тлумачення лексичних значень у словниках не зовсім надійно, оскільки тлумачення через спільнокореневе дієслово не завжди свідчить про девербативність. До уваги необхідно брати структуру, валентність афіксів, морфологічні зміни на стику твірної основи й афікса, зважати на усталені в синхронії продуктивні словотвірні моделі і словотвірні типи.
2. Яке розуміння Ви вкладаєте в термін «полімотивація» («множинна словотвірна мотивація»)? Це явище синхронне чи синхронно-діяхронне? Як співвідноситься вживане в дисертації поняття «полімотивованість дериватів» із наявними в мові (і у Вашій роботі) явищами розбіжності 1) між структурною похідністю і семантичною мотивацією, 2) між діяхронною і синхронною похідністю (наслідки декореляції, втрати похідности, спрощення, перерозкладу)?
3. Чи до описаних явищ перфективації та імперфективації зворотних дієслів на -ся могла би бути застосована теорія про подвійну похідність: *доконаність / зворотність, недоконаність / зворотність* (с. 118 - 125)? Наприклад: *звеселитися* від *веселитися* і *звеселити*,

аналогічно *злякатися, налякатися, збентежитися; засмучуватися*
від *засмутитися і засмучувати*, аналогічно *столюватися*.

У **третьому розділі** висвітлено складне мовне явище синкретизму на матеріалі віддієслівного творення. В україністиці поки що дериваційний синкретизм (порівняно із синтаксичним) досліджений мало, тому приємно, що дисертантка, глибоко усвідомлюючи системний характер явища, наважується інтерпретувати його на прикладі парадигм дієслів на позначення внутрішнього стану. Ольга Петрів виявила неоднорідні прояви синкретизму, зокрема, семантичний синкретизм твірних баз і синкретичні словотвірні значення дериватів. Полімотивованість дисертантка також вважає виявом семантико-словотвірного синкретизму (с. 175). У розділі послідовно зіставлено множину семем базових одиниць зі значенням девербативів, виявлено асиметрію їхніх семантико-словотвірних відношень, простежено тенденцію до засвоєння похідним усіх значень твірного. Багатоаспектний аналіз проміжних явищ віддієслівного словотворення приємно вражає, тому матеріали цього розділу можуть бути науково-методологічним підґрунтям для практичної лексикографії, зокрема при створенні гніздового словотвірного словника з урахуванням семантичної структури твірного і похідного, а також при проблемних ситуаціях з метою уніфікованого тлумачення багатозначних похідних чи первісних слів (мотивовані лексичні значення і словотвірна похідність – суміжні явища).

Висновки до роботи змістовні, чіткі, логічні, досить лаконічні. Авторка підсумувала здійснений аналіз словотворчої поведінки дієслів внутрішнього стану і, що особливо цікаво, порівняла свої результати із підсумками інших українських дериватологів, які раніше описали словотворчу продуктивність різних семантико-граматичних груп дієслів (продуктивність дієслів на позначення стану істоти виявилася порівняно нижчою). Справді, дуже важливо бачити власну роботу і її результати в певному контексті й усвідомлювати свою теоретичну і практичну частку,

внесену в актуальні дослідження, кінцевою метою яких має стати повний опис української словотвірної системи в руслі основоцентризму.

Отже, на основі докладного опрацювання багатого лексичного матеріалу, його типології Ольга Петрів успішно досягла поставленої мети. Дисертація є самостійним, актуальним науковим дослідженням, яке має теоретичну цінність, новизну і водночас достойно продовжує традиції попередніх студій, з якими авторка добре обізнана. Позитивно, що дисертантка не оминула в роботі дискусійних, неоднозначних мовних явищ, а запропонувала власне їх бачення.

Дисертація «Словотворча спроможність дієслів на позначення внутрішнього стану істоти в сучасній українській мові» як за змістом, так і за оформленням відповідає всім вимогам, а також свідчить про наукову зрілість і різнобічні філологічні знання автора. Переконана, що Ольга Іванівна Петрів гідна присвоєння їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету
імені Івана Франка

І.Т. Кузьма

20 листопада 2019 року
м. Львів

